

APIE IMPERATYVO FORMŲ RAIDĄ

D. SKURKAITĖ

§ 1. Lietuvių kalbos tarmėse ir senuosiuose raštuose yra dvejopų imperatyvo formų: su formantu *-k* (*nėšk*, *darýk*) ir be formanto *-k* (*nėš*, *dārai*). Imperatyvo be *-k* vienaskaitos 1 asmens formos dar yra tebevartojamos rytų dzūkų¹ (Dūkšte, Ignalinoje, Švenčionėliuose, Švenčionyse, Tverečiuje); kitur pasitaiko tik atskiro to tipo formos, pvz.: *nunėš* Alks, Antz, Stlm, *im*, *neši* Ds, Sv, Dgl, *im* Ssk, *klaūsai* Brd, Lnkv, Pn, *im*, *bégł*, *nešł* Krtm. Kiek dažniau imperatyvo formos be formanto *-k* dar vartojoamas Dieveniškių, Rodūnios, Lazūnų, Gervėčių, Apso apylinkėse.

§ 2. A. Šleicheris ir A. Bezenbergeris pirmieji pateikė senųjų raštų lietuvių kalbos imperatyvo vienaskaitos 2 asmens formas be formanto *-k* ir bandė aiškinti jų kilmę². Ir jie, ir kiti vėlesni tyrinėtojai pripažino, kad dalis jų yra kilusios iš optatyvo, būtent:

a) *o*-kamienių veiksmažodžių vienaskaitos 2 asmuo: *graistai* „graiubyk“, *válgai*, *guldais* ret. Pn, Stlm, Ds; dažn.: Dkšt, Rš, Sld, Lkm, Plš, Dglš, Ign, Tvr, Klt, Kret, Ršk, Ml, Dtn, Švnč, Žbl, Ad, Dv, Aps, Grv, Lz (čia vartojama sangrąžinė forma *guldais*), Zt. (Šios formos tarmėse labiausiai paplitusios.)³

b) *i*-kamienių veiksmažodžių vienaskaitos 2 asmuo⁴: *rav* Dglš, Ign, Grv⁵, Lz,

¹ Tarminė medžiaga šiam straipsniui rinkta iš atskirų tarmių aprašų (disertacijų, diplominių darbų, straipsnių). Taip pat naudotasi Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institute sukaupta lietuvių kalbos tarmių atlaso medžiaga.

² Zr. A. Schleicher, Handbuch der litauischen Sprache, Prag, 1856, p. 230 tt. (toliau: Handbuch...); A. Bezenberger, Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache, Göttingen, 1877, p. 208 tt., 222 tt. (toliau: Beiträge...).

³ Be šio tipo *o*-kamienių veiksmažodžių imperatyvo formų dar yra *paródz*, *šildzies* Grv, *nekliùd* Klt; jos padarytos pagal (*i*)*a*-kamienių veiksmažodžių imperatyvo formas (plg. § 5).

⁴ Apie *i*-kamienių veiksmažodžių imperatyvą žr. E. Nieminen, Der urindogermanische Ausgang *āi* des Nominativ—Akkusativ Pluralis des Neutrums im Baltischen, Helsinki, 1922, p. 108 (toliau: Ausgang...).

⁵ Gervėčiuose užrašyti *i*-kamienių veiksmažodžių imperatyvo vienaskaitos 2 asmens formos *pažiūr*, *til*, *tiliē*, matyti, yra padarytos taip pat (plg. 3 išnašą) pagal *-(i)a* kamieno imperatyvo formas.

Zt, *mi.ll* Sv, *ti.ll*, *tū.ris* Dtn, *ravī*. Sld, Klt, Vsn, *penī*, *turiēs* Lkm, *tū.rī*, *ravī*, *tū.ries*, *guliēs* Ad⁶, Plš.

c) Tarmēse beveik nerandame (*i*)*a*-kamienių veiksmažodžių imperatyvo vienaskaitos 2 asmens formą su formantu *ie*. Šis formantas būdingas imperatyvo 3 asmeniui (žr. § 13). J. Endzelynas mini formą *vedzie*⁷ (plg. ir -*i* kamieno formą *tiliē*, žr. 5 išnašą).

§ 3. Optatyvo formos gavo imperatyvo reikšmę, matyti, dar bendrabaltiškais laikais: prūsų kalboje šia reikšme vartojamos ir senojo optatyvo formos (*wedais*, *wedey* „vesk“, *endirīs* „pasižiūrėk“, *kirdijiti* „klausykit“ ir pan.)⁸; latvių imperatyvo formos *darait*, *daraities*, *lieciet*, *liecieties* ir pan. taip pat laikomos senojo optatyvo liekanomis⁹.

§ 4. Sutardami dėl anksčiau minėtų formų optatyvinės kilmės, kalbininkai labai prieštaragingai aiškino tokias formas, kaip antai: *gelb* DP 78₂₉, 80₉, *dūd* DP 84₂₈, 106₁₆, 113₃₁, *dūdi* DP 85₂₆, *paród* DP 161₈, *atleid* DP 113₂₈¹⁰. Mūsų nuomone, arčiausiai tiesos yra F. Špechtas ir E. Frenkelis¹¹: tarmēse pasitaikančią formą *duō* Dglš, Tvr, Ltk, Ml, Dtn, Ad, Grv, Lz... jie laiko senuoju imperatyvu¹². Yra pagrindo manyti, kad iš *stóti* senasis šaknininis imperatyvas buvęs **stā*; tarmēse ji atitinka formas *atstā*, *stā* Lkm, *acistā* Plš, Ad, plg. dar *testā* (§ 13). Tokio pat senumo gali būti ir imperatyvai *miēk*, *gied* Plš, *miēk* Dtn, *páweyzd* PK 66₁₄, *pawizd*, *wizd* KN 11,

⁶ *i*-kamienių veiksmažodžių imperatyvo sangrąžinės formos gali būti kirčiuojamos ir šaknyje: *tiesis* Ad, plg. J. Kardelytė, Liepamosios nuosakos dvejopos formos ir jų vartojimas Rytų Lietuvos tarmēse, LKK, t. 1, Vilnius, 1957, p. 183 (toliau: LKK, t. 1).

⁷ Žr. J. Endzelins, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951, § 691 (toliau: Gramatika...).

⁸ Žr. J. Endzelins, Senprūšu valoda, Rīgā, 1940, p. 119 tt.

⁹ Žr. A. Bielenstein, Die lettische Sprache nach ihren Lauten und Formen, II, Berlin, 1864, p. 160 (§ 450) (toliau: Die lettische Sprache...); Ф. О. Фортунатовъ, Критический разборъ сочиненія Г. К. Ульянова «Значенія глагольныхъ основъ в літ.—славянскомъ языке», «Сборникъ Отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Ак. Наукъ», LXIV, № 11, Петербургъ, 1897, p. 143—148 (toliau: Критический разборъ...); K. Brugmann, Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, II, 3, Strassburg, 1916, § 469 (toliau: Grundriss...); J. Endzelins, Gramatika, § 692.

¹⁰ Žr. A. Bielenstein, Die lettische Sprache..., p. 160; O. Wiedemann, Handbuch der litauischen Sprache, Strassburg, 1897, p. 112; J. Endzelins, Gramatika..., § 691; J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, III, Warszawa, 1956, p. 277 (toliau: Gramatyka...); J. Zubatý, Baltische Miszellen, IF, t. 4, p. 176 (toliau: IF); A. Schleicher, Handbuch..., p. 226 tt.; A. Bezzemberger, Beiträge..., p. 217 tt.; F. Specht, Sirwyds Leben und Schriften, „Sirwyds Punktay sakimu“, Göttingen, 1929, p. 41×—42× (toliau: Sirwyds Leben und Schriften...); to paties, Zu den altpreußischen Verbformen auf -*ai*, -*ei*, -*sai*, -*sei*, KZ, t. 55, Göttingen, 1928, p. 174 (toliau: KZ, t. 55); A. Senn, Die athematischen Verba in Mikalojus Daukszas Schriften, St. Balt., t. 4, Roma, 1934—1935, p. 86; Ф. О. Фортунатовъ, Критический разборъ..., p. 160; B. K. Поржезинский, Къ исторіи формъ спряженія в балтійскихъ языкахъ, Москва, 1901, p. 30 tt. (toliau: Къ исторіи...).

¹¹ Žr. F. Specht, KZ, t. 55, p. 182; E. Fraenkel, Der Stand der Erforschung des im Wilnagebiete gesprochenen Litauischen, BS, II, Wilno, 1936, p. 41 (toliau: BS, II).

¹² Plg. V. Poržezinskio aiškinimą dėl (*te*)*ei* kilmės, žr. B. K. Поржезинский, Къ исторіи..., p. 30 tt.

wey, paweyzd SD 7, 243, *gelb* Vln 20₂₄, DP 78₂₇, *gēlb* DP 79₂₈, *gēlb* DP 309₁₅, *gēlb* DK 15₁₇, *gēlb* DK 15₃₄, 45₇ ir pan.

§ 5. Tarmėse aptinkama labai įvairių (*i*)-a-kamienių veiksmažodžių imperatyvo vienaskaitos 2 asmens formų, pvz: *kraū*, *raū*, *apsiaū*, *ragaū*, *šūkau* Dkšt, Krd, Dglš, Lkm, Klt, Ad, Tvr, Grv; *šluō* (ir *šlūo*), *dainuō* Sld, Lkm, Plš, Švnč, Ad, Grv; *grā*, *atsistā*, *kapā* Krd, Ign, Lkm, Plš, Dglš, Ml, Tvr, Ad; *gī*, resp. *gī*, *rī*; *padalī* Plš, Ml, Dglš, Tvr, Dtn, Ad; *bū*, resp. *bū*, *supū* Lkm, Klt, Ad, Ml; *dūj*, *naktūj* Dtn, Ad.

Šių formų kilmę, mūsų manymu, teisingai aiškina J. Kazlauskas: kai kurioms senojo šakninio imperatyvo (*duo*, *išej*) formoms sutapus su veiksmažodžio bendratiess kamienu, pastarajį imta vartoti imperatyvo vienaskaitos 2 asmens reikšme. Atsiradus imperatyvo ir indikatyvo esamojo laiko vienaskaitos 2 asmens formų ryšiui, J. Kazlausko nuomone, greta formų *bū*, *riešutaū* ir pan. pagal indikatyvo 2 asmens formas *būnī*, *riešutāuni* ir pan. susidariusios ir formos *šluōj* (*šlūoj*, *šlūoj*), *meliōj* Lkm, Plš, Dglš, Tvr, Dtn, Ad, Grv, Lz, *griaūn*, *šūkaun* Krd, Lkm, Plš, Klt, *stōj* (*stōj*), *jōj*, *kapōj* Lkm, Ign, Plš, Dglš, Dtn, Tvr, Ad, Lz, Aps, *būn* (*būn*), *griūn* Lkm, Klt, Ign. Greta formų *stoj*, *šluoj* atsiradusios *būj*, *griūj*, *siūj* Plš, Lkm, Tvr, Dtn, Ad.

§ 6. Daugiskaitos 2 asmenyje taip pat gali būti šakninio, optatyvinio ir kontaminacinės kilmės imperatyvo formų¹⁴. Šio asmens sangrąžinėse formose sangrąžos dalelytė gali būti prieš asmens galūnę ar po jos, pvz.: *šukuojtās*, *keltās* Ad, *šilctās* „*šildykiteis*“, *gultēs* Grv, *gulties* Dtn, Ml, *liautēs*, *liauniētēs* „*liaukiteis*“ Dglš, *sēdētēs*, *klojitiēs* Lz, *džiaugtiēs*, *džiaugiētēs* Tvr ir *keliešte* Ad, *liauniēste* Dglš, *džiaugiešte* Tvr.

Šios sangrąžinės formos Adutiškio, Daugėliškio, Mielagėnų ir Tverečiaus šnektose dažnai vartojamos, kai liepama, įsakoma dviej trims asmenims; kai liepama didesniams skaičiui asmenų, daugiskaitos 2 asmens galūnė sudvigubinama, pvz.: *džiauktētēs* Ml, Tvr, *keltētēs* Dglš, *keltētās* Ad, ir *keltēste* Dglš¹⁵.

§ 7. Visoje Lietuvoje imperatyvo (su formantu -*k* ar be jo) daugiskaitos 1 asmens reikšme gali būti vartojama indikatyvo esamojo laiko daugiskaitos 1 asmens forma (*gáudom*, „*gaudykim*“, *vězam*, „*vežkim*“). Indikatyvo formų vartojimas imperatyvo daugiskaitos 1 asmens reikšme ir retos šio asmens imperatyvo formos¹⁶ verčia manyti, kad daugiskaitos 1 asmens imperatyvo formos yra vėlesnės kilmės už vienaskaitos ir daugiskaitos 2 asmens imperatyvo formas. Ilgą laiką imperatyvo daugiskaitos 1 asmenyje, tur būt, buvo injunktyvo formos, plg. daug kur Lietuvoje išlikusias atematinio veiksmažodžio *eiti* indikatyvo formos, vartojamas imperatyvo daugiskaitos 1 asmens reikšme: *eīma*, *eimā* Prg, *eimē*, *a(i)mē* Grš, Vlkv, *eimē* Jrb, *aimē* Raud, Knv, Rgv, Kp, Pl, *ai(i)mē* Lkm, *amē* Dglš, Tvr, Ad, *a(i)mā* Zt ir pan., plg. dviskaitos 1 asmens formos *aivā* Raud, VI, Vlkv, *eivā* Jrb, Grš.

¹³ Žr. J. Kazlauskas, Iš optatyvo istorijos, LKK, t. 4, Vilnius, 1961, p. 82—83.

¹⁴ Pavyzdžius žr. J. Kardelytė, LKK, t. 1, p. 186. Reikia tik pastebeti, jog autorės teigimas, kad dviskiemės imperatyvo daugiskaitos 2 asmens formos kirčiuojamos tik galūnėje, atrodo, yra nepaprastas, plg. *dvēste*, *lāite* „*leiskeite*“, *ricte*, *lañdzte* (ir *kemštē*), *lipte*, *geñte*, *šakte* (ir *lantē*) Tvr.

¹⁵ Žr. ir J. Otrebski, Wschodniolitewskie narzecze twereckie, I, Kraków, 1934, p. 385.

¹⁶ Pvz., retos imperatyvo be -*k* daugiskaitos 1 asmens formos: *gānaime*, *kraūme*, *grēbme* „*grēkbime*“, *vakarūoyme* Ml, Ad, *rāsaime*, *tilime*, *pašākme*, *siedziemēs* Tvr, *vālgaiame* Švnč, *lēidme*, *ragaūnme*, *stātaime* Aps.

§ 8. Imperatyvo daugiskaitos 1 asmens formos su galūne *-me* kai kuriose rytu dzūkų šnektose reiškia liepimą, taikomą dviem asmenims – klausytojui ir išakytojui (pvz., *amè, padësi vežl.ma nukrát*). Prie tokios formos pridėjus galūnę *-te*, liepimas taikomas daugeliui asmenų (*bóbos, amête rít víogaut*). Galūnė *-te*, formai suteikianti daugiskaitos reikšmę, čia yra pridėta pagal daugiskaitos 2 asmenį.

§ 9. Dabar imperatyvo 3 asmens (permisyvo) formose paprastai vartojamos dalelytės *te, tegu(l), testa, lai, laigul* ir kt.

Dalelytės *te* kilmė iki šiol yra neaiški. A. Becenbergeris ją identifikavo su deiktine dalelyte *te*, paprastai vartojama su veiksmažodžiais (*Kodelei tu man tikta wiena burtą... tedawei* BB Joz 17, 14, *Schitie paſkucziaſieghi wiena hadiną te dirba*. BB Mt 20, 12, *Jauniauſis tebera pas muſu Tiewą* BB 1 Moz 42, 13)¹⁷. Panašiai te aiškina J. Endzelynas ir J. Otremskis¹⁸.

Dalelytė *te*, suaugusi su veiksmažodžiu, dar gali būti vartojama ir atskiru žodžiu. Dar senuosiucose raštuose sakiniuose su keliomis imperatyvo 3 asmens formomis *te* paprastai eina tik prieš pirmajį veiksmažodį, pvz.: *Czia te dûdie wiens wienam Wenčiawonės Zédus o Klebonas fudedde abejù deſinę Ranką* Daw Pam 9, *Te ne lipa ing namus ney ineina* Bt 13, 15.

Su *te* senuosiucose raštuose vartojama ir dalelytė *gi*, pvz.: *tēgistol* BB 2 Krn 1, 9, *tegiweisd* BB 1 Moz 43, 33, *tēgi parod* (greta *te parodig*), *tēgi ne regis* DP 264₃₄, *tēgi éssi* DP 433₂.

Senuosiucose raštuose randama ir pavyzdžiu, kur dalelytės *te* balsis kontrahuojasi su veiksmažodžio ar jo priešdėlio pirmuoju balsiu, pvz.: *totey „teateina“* KN 264, *totliektiš „teatsilieka“* DP 70₃, *tēssi „teesie“* DP 51₄₁, *tēssi* DP 82₂₃, 194₅, 257₈.

Sangrąžos dalelytė dažniausiai būna tarp (*ta*) ir veiksmažodžio šaknies, pvz.: *tesidé* DP₂₄, *tesifkiria* BB 1 PvP 7, 15, *tesided* AK 42₉ || *tesispardai* Jrb, *tesisuk* Grdž, *tesižl.nai* Šl, Sv, Plš, *tesižl.no* Uog, Plv, *tesižl.na* Pnm, Ad, *tasipraūsia* Skp, *tasdārai* Rmš, *tesižlnai* Tvr. Kai kuriose tarmėse tos rūšies formos sangrąžos dalelytę turi gale, pvz.: *tēpešas* Krtn, *temōkais* Lkv, *tegānos* Gerv, *tēsiuvas* Ds.

§ 11. Daug dažniau negu su *te*, imperatyvo 3 asmeniui reikštį vartojama veiksmažodžio forma su dalelyte *tegul* (*tagul*) arba su trumpesne jos forma *tegu* (*tagu*), pvz.: *tegul áuga* Smn, Lp, Glv, Bgs, Plš, Ad, Ds, *tēgul būn* Kal, Pgr, *tegūl nēš* Erž, Všk, *tegul dāro* Pgr, Grdž, Vs, *tēgul ár* Šl, Pkp, *tegul' lēkia* Žsl, Kš, *tegūl dāro* Knv, *tēgul kās* Pš, Škn, *tagūl eīna* Plv, Pnd, Dbk, *tegūl tlli* Kp, Skp, Sv, Ktk, *tegūl sū.kas* Aln ir *tegu nēša* Gršk, Smn, Vs, Lp, Knv, *tegū būn*, *tegu atimie* Jrb, Grdž, *tagū mókos* Krtn, Lkv, *tegū sāko* Vkš, Kal, Erž, Gerv, *tēgu dīrb* ret. Brž, *tegū praūsia* Glv, Aln, Ktk, Ad, *tagū miřksta* Kp, Skp ir pan.¹⁹

¹⁷ Žr. A. Bezzemberger, Beiträge..., p. 211. Kartą *te* pavartota net su būdvardžiu: *tegaliauſioioie priwariſje* BB Ez 40, 20 (plg. šių laikų pavyzdžius: *Kartą ten te b u v a u. Jis ten te b e g y v e n a*, žr. J. Otrebski, Gramatyka..., p. 368).

¹⁸ Žr. J. Endzelynas, Baltų kalbų garsai ir formas, Vilnius, 1957, p. 191; J. Otrebski, Gramatyka..., p. 368.

¹⁹ Dalelytė *tegul* ir senuosiucose raštuose vartojama greta *te*. Tik J. Chilinskio Biblijoje ir Volfenbielio Postilėje jos, atrodo, nerasta, žr. A. Bezzemberger, Studien über die Sprache des preussischen Enchiridions, KZ, t. 41, Göttingen, 1907, p. 112 ff. (toliau: KZ, t. 41). Priešingai, K. Širvydo raštuose *tegul* vartojama ypač dažnai: su *te* „Punktose Sakymų“ rasta tik viena forma *te klausai* 338_{II} (F. Specht, Syrwids Leben und Schriften..., p. 42).

Rytų dzūkų šnektose dar pasitaiko minėtų formų su dalelytėmis *testà*, *testáu*, pvz.: *testà eīna* Knv, *testà liēka* Ad, *testà sēdas* Tvr, *testáu pāravi* „tegul paravi“ Ad.

F. Kuršaitis²⁰ *tegul* laikė esant veiksmažodžio *gulēti* permisyvu²¹. A. Becenbergeris čia įžiūrėjo dalelyčių *te*, *gu* ir *lai* junginį. Šio junginio *gu* esanti klausiamoji dalelytė, randama ir kituose žodžiuose, pvz.: *jeigu*, *negu*, o *lai* atitinkanti prūsų *lai* (plg. *boūlai* „kad būtū“, *ēlai* „teeina, kad eitu“), lietuvių ir latvių *lai*, vartoamas su imperatyvo formomis. Tačiau A. Becenbergerio nuomonę, kuriai vėliau pritarė ir kiti kalbininkai, teisingai kritikavo E. Hermanas²². Pagristas, atrodo, yra E. Hermano spėjimas, kad *tegu* nefonetiskai kilęs iš *tegul*.

§ 12. Kadangi dalelytė *lai* vartoama tik šiaurinėse lietuvių kalbos tarmėse (ilgą laiką buvo manoma, kad tik žemaičių šnektose²³), ji buvo laikoma kuršizmu ar latvizmu²⁴. K. Büga, remdamasis tuo, kad dalelytė *lai* turėjė ir prūsai, plg. *ēlai*, *quotilai* „tenori“, spėjo ją esant nelatviškos kilmės²⁵.

Dėl dalelytės *lai* kilmės yra dvi nuomonės. Vieni kalbininkai latvių *laī*, lietuvių *laī* laiko veiksmažodžio (latvių *laīst*, lietuvių *léisti*) senojo imperatyvo liekana²⁶. Jie remiasi latvių senuosiouose raštuose vietoje *lai* vartoama forma *laid* ir atitinkamomis slavų kalbų dalelytėmis (rus. *несть* (iš *нести*), *пускай* (iš *пускать*), lenk. *niech*, *niechaj*, ukr. *нечай*, baltar. *няхай*), kurios taip pat yra seni imperatyvai.

Tokiai nuomonei nepritarė A. Becenbergeris ir K. Büga; senuosiouose raštuose randamą *laid* jie laikė atsiradus iš *lái* ir postpozicijos *da*²⁷. Pastarasis aiškinimas,

²⁰ Zr. F. Kurschat, Grammatik der litauischen Sprache, Halle, 1876, p. 372 (§ 1369).

²¹ Panašiai *testa* laikoma veiksmažodžio *stovēti* permisyvo forma, žr. J. Zubatý, IF, t. 4, p. 474.

²² E. Hermann, Litauische Studien, Berlin, 1926, p. 255 tt.

²³ F. Kuršaitis (žr. F. Kurschat, Grammatik..., p. 301, § 1160) teigė, kad *lai* vartoja Klaipėdoje ir Kretingoje, o rytinai žemaičiai turėtų *tegul*. K. Büga (žr. K. Büga, Kalbos mažmožiai, „Švietimo darbas“, 3—4, Kaunas, 1921, p. 47) nurodo, kad *lai* vartoja Skuode, Mosėdyje, Alsėdžiuose, Rietave, Kvėdarnoje. Galima pridurti, kad *lai* (ar *lei*) aptinkama dar Kretingoje (*lai eit*), Viekišniuose (*lei miliē*), Kalnalyje (*lai skalto*), Seleniuose (*lai dirb*), Kuršenuose (*lei nōrie*, ret. *lai eīnie*), Sakynoje (*lai bānie*, *lei dirb*), Šiauliouose, Pakapėje (*lai ár'*), Steigviliuose (*lei kabaliuj*), Biržuose (*lei peīk*), Pabiržėje (*lei paliek*), Svėdasuose (*lai gu.li*).

²⁴ Plg. J. Endzelins, Gramatika..., § 694.

²⁵ Zr. K. Büga, Славяно-балтийские этимологии, „Rinktiniai raštai“, I, Vilnius, 1958 p. 452—453. (toliau: RR, I).

²⁶ Zr. A. Bielenstein, Die lettische Sprache..., p. 164, 208, 365; J. Zubatý, Über die sogenannten Flickvokale des lettischen Volkslieds; Věstník královské České společnosti náuk, Třída filosoficko-historicko jazykopýtná, t. 19, Prag, 1855, p. 13; to paties, IF, t. 6, p. 294; J. Endzelin, Lettische Miszellen, KZ, t. 42, Göttingen, 1909, p. 375; to paties, Grammatika..., § 690; to paties, Kritisches Anzeiger, AfslPh, t. 32, Berlin, 1911, p. 295. E. Fraenkel, BS, II, p. 64; to paties, Litauisches etymologisches Wörterbuch, Göttingen, 1955, p. 328 tt.; Chr. S. Stang, Das slavische und baltische Verbum, Oslo, 1942, p. 245 (toliau: Verbum...); J. Otrebski, Gramatyka..., III, p. 365. Nė vienai iš dviejų straipsnyje minimų nuomonų dėl *lai* kilmės nepritarė K. Brugmanas, A. Trautmanas, E. Bernekeris ir kiti (žr. K. Brugmann, Slavisch *li* und lettisch *lai*, IF, t. 15, Strassburg, 1903—1904, p. 380 (toliau: IF, t. 15); to paties, Grundriss..., II, 3, p. 974; A. Trautmann, Altpreussische Sprachdenkmäler, p. 285; E. Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch, I, Heidelberg, 1913, p. 716, 698; F. Solmsen, KZ, t. 44, p. 184).

²⁷ A. Bezzemberger, KZ, t. 41, p. 122; K. Büga, RR, I, p. 452—454.

kuriams vėliau pritarė ir E. Nieminenas,²⁸ atrodo, yra tikslėsnis²⁹. Mat, rusų *nyckel*, *nyckaū* yra aiškiai vėlesnės kilmės: sen. rusų kalboje jų vietoje buvusi dalelytė *da* (pakeitusi formas be dalelytės). Latvių kalboje imperatyvo 3 asmuo vartojamas tik su *lai*. Kad imperatyvo forma *lai* labai senais laikais virto dalelyte (kaip, pvz., vėliau, gal būt, pakito *tegul* ar minėtos slavų dalelytės), abejotina.

§ 13. *o*-kamienių veiksmažodžių imperatyvo 3 asmens formų su senojo optatyvo galūne *-ai* pasitaiko, nors ir gana retai, žemaičių, vakarų ir rytų aukštaičių šnektose, pvz.: *tarāsai*, *tamōkais* Lkv, *tegānai* Vds, *teródai* Prg, *tesākai* Šl, *tesispárdai*, *tegu suválgai* Jrb, Grdž, *tesižinaī* Grl, *tedārai* Plš, Dglš, Tvr, Dtn, Ad, *ta-dārai* Rš, *tesiži.nai* ret. Sv, Ktk.

Senesnio imperatyvo formos šiuo metu vartojamos ir kitų kamienų veiksmažodiųnuose, pvz.: *leimiliē* „*tegul myli*“, *leibūniē*, *tevežiē* Vkš, *teneši*, *teprausiš* Gerv, *ta-neše*, *taaūdie* Lkv, *tebūnie*, *težiūriē* Pgr, *tegulie*, *tegulī*, *tedirbī* ret. Kps, Vlkv, *tebēgie*, *tegu atimie* Jrb, *testovī*, ret. *teeiniē* Sv, *testovī*, *teneši* ret. Pnm, *testà*, *testáu*, *temiēk*, *tevažiūoj* Plš, *testovī*, *tepriraū*, *teišmōk*, *tegiēd* Dglš, Tvr, *testà*, *téi* „*tegul eina*“, *testáu*, *tepadalī*, *tegulī* Ad.

§ 14. Daug dažniau imperatyvo 3 asmens reikšmę turi indikatyvo esamojo laiko 3 asmens formos su dalelyte (*te*, *tegu(l)*, *testa*, *lai* ir pan.). Tokios formos vartojamos visoje Lietuvoje, jų gausu ir senuosiųose raštuose. Kai kuriose tarmėse imperatyvo 3 asmuo gali būti reiškiamas ir indikatyvo būsimojo laiko 3 asmens forma, pvz.: *tēgu pamatīs* Gerv, *lai būs* Škn, *tegul važiuōs*, *tegù paválgis* Lp, *testà ateīs* Knv, plg. dar senuosiųose raštuose randamas tos rūšies formas: *tegul bus* SP I 25₂₀, 66₄, 152₁₇, *tegul ne bus* SP II 100₁₀, *tegul bus* SE 276; *tegul karis pástátitus* KN 25.

Kaniavos tarmėje imperatyvo 3 asmuo gali būti reiškiamas ir tariamosios nuosakos forma su dalelyte: *testà ateīt*.

§ 15. Kaip matėme, imperatyvo 3 asmuo skiriasi nuo kitų imperatyvo asmenų tam tikros dalelytės buvimu ir indikatyvo formų vartojimu. Yra pagrindo manyti, kad imperatyvo 3 asmens formos yra vėlesnės kilmės už vienaskaitos ir daugiskaitos 2 asmens formas. Ilgą laiką imperatyvo 3 asmens reikšmę lietuvių ir latvių kalbose, matyt, buvo vartojamos indikatyvo formos (plg. sustabarėjusius posakius *ráuna tave giltinē*, latvių *paraui viņu Jupis*)³⁰.

Vėliau jų vietoje įsigalėjo imperatyvo 2 asmens formos, plg. *dies duo tau*³¹, *tráuk tave kelmai* „*tetraukia tave kelmai*“, *sük tave ûbagas* Krtn, *ráu(k) anq pikis* „*tegu jī galas*“, *tráuk jum parāliai*, *trēnk tave perkánas* Škn³² ir senujų raštų *neded*

²⁸ E. Niemineno manymu, dalelytė *lai* gali būti kilusi iš **lái* arba **lāi* (E. Nieminén, Ausgang..., p. 112 tt).

²⁹ Plg. liet. *lai*, lat. *lai*, prūsų *-lai* lyginimą su rusų *lu* (žr. A. Leskién, Die Deklination im Slavisch-Litauischen und Germanischen, Lipsk, 1876, p. 49; F. Solmsen, KZ, t. 44, p. 184; W. Vondrák, Vergleichende slavische Grammatik, II, Göttingen, 1928, p. 288; K. Brugmann, IF, t. 15, p. 380; K. Bügä, RR, I, p. 452—453; E. Nieminén, Ausgang..., p. 113).

³⁰ Žr. J. Endzelīns, Gramatika..., § 694; J. Endzelinas, Baltų kalbų garsai ir formas..., p. 191 (§ 398).

³¹ Žr. J. Endzelīns, Gramatika..., § 694.

³² Plg. rus. *Отсюда твой язык*.

(*Karalius tho neded schirdiesp* BB 2 Sam 19, 19), *atmete „te atmeta“* BP 26₂₅³³. Joms įsigalėti šia reikšme, gal būt, padėjo ta aplinkybė, kad § 2 minėtos iš optatyvo kilusios formos buvo pradėtos vartoti vietoje neparadigminiu (injunktyviniu ar kitokiu) imperatyvo 3 asmens formų. Nukritus 3 asmens galūnei **t* (**darai-t*), formos **darai(s)* ir **darai(t)* buvo neskiriamos. Todėl kartu su jomis imperatyvo 3 asmeniui reikštį buvo pradėta vartoti dalelytė *te* (o kitur, gal būt, iš pradžių ir visur (?)) *lai*). Ši dalelytė turėjo specifikuoti imperatyvo 3 asmenį. Ilgainiui ją pakeitė suabstraktėjusios imperatyvo *tegul*, *testa*, *laigul* ir pan. formos. Jos galėjo būti vartojamos ir greta senesnės imperatyvo 3 asmens formos su dalelyte *te*, plg. *tegul tedūmoi* DP 221₁₅, *tegul' te dūdies* DK 120₁₀ (E. Zitigo leidime), *kožnas tegul paties sawo darbą tedarinia* Bt PvG 6, 4, o *tegul tenudalijja* Bt PvG 6, 6, *tegul tedaro taipo* KIG 521³⁴.

§ 16. Su imperatyvo 3 asmeniu gali būti vartojamas žodelis *sau*, visai susilpninės liepimo reikšmę, pvz.: *tegù sau rēkauna* Tvr, *tegùl sau nēšas* Pnm. A. Briukneris tokią Merkinės tarmės formą (*tegul sau eīna*) laiko slavų kalbų vertiniu (plg. lenkų *niech sobie idzie*)³⁵. Tačiau juk lietuvių kalbos tarmėse labai dažnai vartojamas imperatyvas *tesižinai*, *tesižino* (plg. § 9). Daug kur (Raguva, Palėvenė, Svėdasai, Alanta, Kuktiškės ir kt.) tik šioje formoje yra išlikusi dalelytė *te* greta visais kitais atvejais vartojamų *tegul*, *tegu*. Dalelytė *te* formoje *tesižinai*, *tesižino* išliko, kaip matyt, dėl sangrąžos dalelytės, paryškinančios leidimo atspalvį: *tesižino = tegul sau žinosis*. Todėl ir *sau* vartojimą su imperatyvo 3 asmeniu gal reikėtų laikyti atsiradus neprisklausomai nuo analogiško lenkų *niech sobie idzie*.

§ 17. Kaip lietuvių kalboje atsirado imperatyvas su formantu *-k*?

Imperatyvo įvairų liepimo atspalvi ide. kalbose gali pabrėžti tam tikros dalelytės³⁶. Tos dalelytės kartais gali virsti tikromis fleksijomis (pvz., graikų ir sanskrito kalbose *-dhi*). Panašiai gal yra atsiradęs ir lietuvių kalbos imperatyvo formantas *-k*.

Kokį reikšmės atspalvį teikė dalelytė *-k* imperatyvo formai? J. Otrembskio nuomone³⁷, formos su *-k* galėjusios reikštį sušvelnintą įsakymą (dėl to atsiradusi jų būsimojo laiko reikšmė: sušvelnintas įsakymas nereikalauja greito vykdymo). Tačiau ši nuomonė, atrodo, nėra pagrista – jei senasis imperatyvas reiškė griežtą liepimą, tai nesuprantama, kodėl jis turėjo išnykti?

Kaip jau buvo sakyta, lietuvių kalboje kai kurios imperatyvo formos nyko, o jų vietoje buvo imta vartoti naujos formos. Optatyvinės kilmės imperatyvas nepakeitė visų ankstesnių imperatyvo formų. Dalis tų formų panėšėjo į indikatyvo esamojo laiko 2 asmens formas (plg. § 5). Naujoji dalelytė, matyt, turėjo tikslą sustiprinti liepimo reikšmę ir tuo pačiu labiau atskirti kai kurias imperatyvo 2 asmens formas nuo indikatyvo esamojo laiko 2 asmens formų.

³³ Jeigu tai nėra vertiniai, kaip, gal būt, yra M. Daukšos Katekizme: *kuri mūmus duok' Wieszpatie* (Ktore nam day Pánie) (E. Zitigo leidime 86₂₀).

³⁴ Plg. F. Kurschat, Grammatik..., p. 301 (§ 1160), 372 (§ 1369). Greta formų *tegùl pasiliëkt*, *teit*, *tegùl eilt* gali būti sakoma ir *tègul tepasiliëkt*, *tegul teit*, *tegul teiňa*.

³⁵ Žr. A. Brückner, Litu-slavische Studien, I, Weimar, 1877, p. 164.

³⁶ Pvz., gr. ἀγε, φέρε, lot. *age agedum* (sustiprinant raginimą), lot. *amābo sis* (= *sī vīs*) (sušvelninant raginimą), žr. K. Brugmann, Grundriss..., II 3, § 717.

³⁷ Žr. J. Otrebski, Gramatyka..., III, p. 226 (§ 504).

Tarmėse galima pastebeti imperatyvo ir indikatyvo būsimojo laiko formų ryšį: imperatyvo be -k daugiskaitos 1 (ir 3, plg. § 14) asmuo gali būti reiškiamas ir indikatyvo būsimojo laiko forma (plg. *něšma*, „něškime“ Lkv, *pasdalíšma*, „pasidalykim“ Skp); kai kuriose tarmėse imperatyvo sū -k daugiskaitos 1 asmens formos yra susidariusios pagal indikatyvo būsimojo laiko formas (žr. § 21)³⁸.

Dvieju imperatyvo laikų vartosenos pėdsakų pastebime ir Kretingos tarmėje³⁹. Todėl gal būtų pagrindo spėti ir kitose šnektose tam tikrą laiką buvus du imperatyvo laikus.

§ 18. Ir tarmėse, ir senuosiouose raštuose imperatyvo vienaskaitos 2 asmens formos dažniausiai baigiasi formantu -k. Pilnesnės formos yra labai retos. Jos gali baigtis⁴⁰:

-i: *sūki* ret. Gršk, Plv; *padéki* Sb, žr. BM I 104, *gulkì*, *paláukig* Zt;

-ie: *súkie* Smn, Jrb, *darýkie* Lp, Ršk, Grv, *atadúokie* Dglš, Tvr, Švnč, *nesé-dékie* Lz;

-a: *věskia* Knv, *báika*, „baik“ Kp;

-ai: *sakíkai* Krtn⁴¹, *tilékai* Ds, *pa-gi-kinkýkai* VoL 490₃, *pa-gi-žjürékai* VoL 490₅, *paláukai* VoL 364_{6,7}, *pasakýkai* VoL 366₂₁.

Dabartinėse tarmėse imperatyvo vienaskaitos 2 asmens sangrāžinės formos dažniausiai baigiasi -is, pvz.: *něškis*, *juōkis* Ms, Vkš, Gerv, Jrb, KzR, Prn, *sú.kis* Rk, Sv, Tršk, Pnd, Ktk, Mlt ir pan. Gana retos yra sangrāžinės formos su -ies, pvz.: *juōkies* ret. Grš, Vlkv, *něškies* Jrb, *liáukies* Dglš, Ršk, Tvr, ar su -ias, pvz.: *kíškias* Vkš, Trk, *súkias* Kal, *něškias* Lkv, *kélkias* Krž.

§ 19. Kaip atrodė visa dalelytė, virtusi imperatyvo formantu -k, sunku pasakyti. A. Šleicheris ir K. Brugmanas (vėliau panašiai spėjo Ch. Stangas ir J. Otrembskis) manė buvus dalelytę k⁴². V. Poržezinskis⁴³ irodinėjo buvus dvi dalelytes – *ki* ir *kie*. F. Solmsenas⁴⁴ manė galėjus būti *ko* ar *ka*.

Ivairiai yra aiškinama ir formanto -k kilmė. Beveik visi kalbininkai⁴⁵ ši formantą sieja su slavų dalelyte *ka*. Rusų kalboje ši dalelytė vartojama su veiksmažodžiu

³⁸ Be to, galima spėti imperatyvo su -k asmenavimo paradigmą (*eik(i)*, *eik-i-me*, *eik-i-te...*) susidarius pagal būsimojo laiko asmenavimą (*eisi*, *eisime...*), plg. § 19.

³⁹ Žr. J. Aleksandravičius, Kretingos tarmės veiksmažodis, „Vilniaus Valsytinio pedagoginio instituto Mokslo darbai“, t. 8, 1959, p. 117 tt. (apie dalį šių formų žr. 41 išnašą).

⁴⁰ Senuosiouose raštuose pasitaikančius pavyzdžius žr. A. Bezzemberger, Beiträge, p. 220 tt.; B. K. Поржезинский, Къ истори, p. 22 tt.

⁴¹ Kretingos tarmėje šios formos turi imperatyvo esamojo laiko reikšmę (žr. J. Aleksandravičius, min. veik., 117 tt.). -ai čia tikriausiai yra dalelytė, vartojama ir su kitomis veiksmažodžio formomis, pvz.: *reikai*, „reikia“, *eltai*, „eina“, *reiksa*, „reikės“, *ēsai*, „bus“ Krtn. Si dalelytė negali būti optatyvinio imperatyvo liekana, nes ją turi *a* kamieno formos (kaip matėme, *o* ir *a* kamienų imperatyvai nelinkę maišytis).

⁴² A. Schleicher, Handbuch..., p. 230; K. Brugmann, Grundriss..., II, 3, p. 957, § 889; J. Otrebski, Gramatyka..., p. 226; Ch. S. Stang, Verbum..., p. 248.

⁴³ B. K. Поржезинский, Къ истори..., p. 34.

⁴⁴ F. Solmsen, Etymologien. I. Slav. *ka*, *ko*, griech. *κα*, *κε(v)*, KZ, t. 35, 1899, p. 463 tt. (toliau: KZ, t. 35).

⁴⁵ Žr. 42—44 išnašose minimą literatūrą, dar plg. F. Miklosich, Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, IV, Wien, 1867, p. 798.

imperatyvu ir konjunktyvu, pvz., *расскажи-ка*, *ложись-ко*, *поешько*, *попейко*, *ногайко*, *постоиму-ко*⁴⁶.

Lietuvių kalbos imperatyvo daugiskaitos galūnės yra *-kime*, *-kite* (o ne **-mek(i)*, **-tek(i)*). Panašus dalelytės infigavimas pastebėtas rusų kalbos Jaroslavlio tarmėje: šnekamojoje kalboje – *полнокате* dažn. (vietoje *полноте-ка*) ir dainoje *выиграйкате*⁴⁶.

Kaip matyti, lietuvių *-k* ir slavų *-ka* ryšys teisingai pastebėtas. Toliau K. Brugmanas lietuvių *-k* (kaip ir s. indų *kam*, *kám*, av. *kam*, gr. *κεν*, *κε*, *κά*, dor. *κά* ir sen. slavų *κε*, rusų *ко*, *ка*) mano kilus iš ide. įvardžių **quom*, **quem*, **quā*, V. Porženziukis – iš ide. įvardžių, turinčiu kamienus⁴⁷**qui* (> liet. *ki*), **quâ* (> liet. *-kie*).

A. Šleicheris⁴⁸ dalelytę *-k* gretino su *p*, *po* (pvz., *taip*, sen. *taipo*, *kitaip*, *kaip*, kilę iš *ta*, *kita*, *ka* kamienų)⁴⁹. Panašiai mano ir E. Frenkelis; jis imperatyvo formantą *-k* sieja su lietuvių kalbos postpozicija *pi*⁵⁰.

Visai naują mintį iškėlė V. Toporovas ir O. Trubačiovas⁵¹. Jų manymu, lietuvių ir rusų imperatyvas su *-k* buvo sudarytas pagal suomių-ugrių imperatyvą, turintį formantą *-ka*.

§ 20. Prie kokių formų prisijungė dalelytė *-k*? A. Šleicherio, K. Brugmano nuomone, ta dalelytė įsispraudusi į tipo *duodi*, *imi* imperatyvo formas. Tačiau *duodi*, *imi* yra esamojo laiko kamieno formos. Dėl to A. Šleicheris manė, kad dalelytė įsispraudusi į tas formas, kurių esamojo laiko ir bendraties kamienai sutapę. Taip šalia senojo imperatyvo *gelbi* (vns. 1 asm.), *gelbite* (vns. 2 asm.) atsiradės naujasis *gelbki*, *gelbkite* (vėliau *gelbék*, *gelbékite*).

Ch. Stangas (ir J. Otrembskis) mano, kad imperatyvo formų su *-k* pamatas buvę tokios šakninio imperatyvo formos, kaip *ei*⁵². Dalelytė *-k*, matyt, vėliausiai prisijungusi prie formų, kurios gale turėjo priebalsį (*p*, *š* ar kt.). Atskirose tarmėse ir dabar imperatyvo 2 asmenyje formantas *-k* kartais netariamas, jei prieš jį eina priebalsis, pvz.: *nepil(k)*, *paiñ(k)*, *kiřp(k)* (bet *gérk*) Jrb (Jurbarko tarmėje *k* čia gali nukristi po visų priebalsių, išlieka tik po *r*); *mē.s(k)*, *lú.p(k)*, *nē.š(k)* Sv, *atnē.š(k)* Plvn, *atkiñš(k)* Kp, vėš *šienq*, *nupēš* vištą Dbk.

§ 21. Imperatyvo su *-k* daugiskaitos 1 asmens formos kai kuriose aukštaičių šnektose gali turėti galūnę *-ium*, plg. *békium* ret. Dkš, NŪt, Vlč, *něškium*, *něškiumēs* Prn, *eikium* Mrk, Prl, *kělkium*, *kělkiums*, *kělkiumēms* Slm, *ti. lěkium* Plvn, *dúokium*, *dúokiums*, *praūskiumēms* dažn. Pnm, *vě.škium*, *vě.škium(é)s*, *vě.škiumēms* Sv⁵³.

⁴⁶ Plg. F. Solmisen, KZ, t. 35, p. 463 tt.

⁴⁷ Skirtingos yra ir kitų kalbininkų nuomonės, plg. H. Osthoff, Perfekt, p. 355; A. Bezzemberger, Beiträge..., 217 tt.; F. Solmisen, KZ, t. 35, 463 tt.

⁴⁸ Žr. A. Schleicher, Handbuch..., p. 231.

⁴⁹ Plg. ir slavų įvardžius: rus. *мнё-ка*, *тебё-ка* (formos, pasitaikančios rusų bylinose), serb. *tebe-ka* „tau“, *naske* „mus“, *vaske* „jus“, bulg. *azika*, *azka* „aš“, *meneka* „mane“, *tebeka* „tave“.

⁵⁰ Žr. E. Fraenkel, BS, II, p. 41 tt.

⁵¹ Žr. B. N. Топоров и О. Н. Трубачёв, Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья, Москва, 1962, p. 249—250.

⁵² Tai urač patvirtina forma *aik*, Daugėliškyje ir Tverečiuje reiškianti ir imperatyvo esamajį, ir imperatyvo būsimajį laiką.

⁵³ Plg. dar *iszmūškium* (ir *atadúokimem*) Sb, *išmūškium*, *eikium*, žr. F. Specht, Lituische Mundarten, gesammelt von A. Baranowski, II, Leipzig, 1922, p. 193.

Tokios formos yra atsiradusios pagal indikatyvo būsimojo laiko daugiskaitos 1 asmenį: tose tarmėse, kur imperatyvo daugiskaitos 1 asmuo baigiasi *-kium*, ir būsimojo laiko formos turi *-siūm*⁵⁴. Tai dar kartą patvirtina imperatyvo ir indikatyvo būsimojo laiko formų ryšį (plg. § 7).

§ 22. Kaip matėme, imperatyvo be *-k* formos vartojamos ne tik rytų dzūkų šnektose; retkarčiais jų dar aptinkama Kretingoje, Linkuvoje, Panevėžyje, Svėdasuose, Aleksandravėlėje ir kitur.

Seniausios išlikusios lietuvių kalbos imperatyvo formos yra vadinamasis šaknis imperatyvas (pvz., *duō* ir pan.). Šias formas dabar turi buvę atematiniai ir (*i*) *a*-kamieniai veiksmažodžiai. Bendrosios baltų epochos metu imperatyvo reikšme imta vartoti optatyvo formas. Dabar lietuvių tarmėse vartojamas *o-* ir *i*-kamienių veiksmažodžių imperatyvas yra optatyvinės kilmės. (*i*) *a*-kamienių veiksmažodžių optatyvinis imperatyvas yra beveik neišlikęs. Neaišku, kuriuo metu lietuvių kalboje yra susidariusios kontaminacinės imperatyvo formos *duod*, *šluoj*, *būn*.

Senosios imperatyvo 3 asmens formos galėjo visai sutapti su imperatyvo vienaskaitos 2 asmens formomis. Imperatyvo 3 asmeniui specifikuoti su šia forma pradėtos vartoti dalelytės *te*, *ta*, *lai*, vėliau *tegu(l)*, *tagu(l)*, *testa(u)*, *laigu(l)*, *leigu(l)*. Dabar imperatyvo 3 asmuo dažniausiai reiškiamas indikatyvo esamojo laiko 3 asmens forma su dalelyte.

Imperatyvo daugiskaitos 1 asmens forma yra vėlesnės kilmės už vienaskaitos ir daugiskaitos 2 asmens formas. Daugiskaitos 1 asmuo gali būti reiškiamas ir indikatyvo esamojo laiko daugiskaitos 1 asmens forma.

Imperatyvo su *-k* formos susidarė gerokai prieš pirmųjų raštų pasiodymą. Galima pastebėti tam tikrą imperatyvo su formantu *-k* ir indikatyvo būsimojo laiko formų ryšį.

S A N T R U M P O S⁵⁵

AfslPh	— Archiv für slavische Philologie, Berlin (nuo 1876 m.).
AK	— Anoniminis 1605 m. katekizmas.
BB	— (su biblijos teksto nurodymais) Biblia tatai esti Wissas Schwentas Raschtas Lietuwischkai pergulditas per Jana Bretkuna Lietuwas Pleboną Karaliauciuie (1590).
BM	— Litauische Mundarten, gesammelt von A. Baranowski. Band I: Texte aus dem Weberschen Nachlass, herausgegeben von Dr. Franz Specht... Leipzig 1920.
BP	— Postilla tatai esti Trumpas ir Prastas Ischguldimas Euangeliu... Per Jana Bretkuną... Karaliauciuie... 1591, I.
BS	— Balticoslavica, I—III, Vilnius (1933—1938).
Bt	— (su biblijos teksto nurodymais) S. Bythner, Naujas Testamentas... Pirmą kartą ant Svieto Lietuwiszkoj kalboj... Su didžiu dabolimiu pér gulditas... Lietuvos žmonėms ant iszganitingos naudös Iszspáustas. Drukawójo arba iszspáude Spáustuwoj Reusnéro Karaliauciu', Metu MDCCI.

⁵⁴ Būsimojo laiko galūnė *-siūm* greičiausia yra atsiradusi pagal santykį *aisi*: *aisit=aisiu*: *x=aisium*, žr. F. Specht, KZ, t. 55, p. 177.

⁵⁵ Be šių santrumpų, straipsnyje naudojami ir „Lietuvių kalbos žodyne“ įvesti gyvenamųjų vietų vardų sutrumpinimai, žr. Lietuvių kalbos žodynas, t. 5, Vilnius, 1959.

- Daw Pam — Dawadnas Pamokinnimas kaipo viði Lietuwoje... tur elgtis, noredami schwentą Klebonū Urēdą wiernai ischpildit. Karaliauczūje, Mete MDCCXXX.
- dažn. — dažnai, dažniausiai vartojama forma.
- DK — Lитовскій Қатихизись Н. Даукиши, по изданю 1595 года, перепечатанный и снабженный объясненіями Э. Вольтеромъ. Санктпетербургъ, 1886.
- DP — Postilla Catholicka, Tái est: Ižguldimas Ewangeliu kiekwienos Nedelos ir szwëtes per wissús metús. Per Kúniga Mikalojv Davkszą Kanoniką Médniką, iž lèkiszko pergûldita. Su walá ir daláidimu wîreusiu, Wilniui Drukârnoi Akadémios... 1599.
- Dtn — Dotenéinai, Svenčionių raj.
- Gerv — Gervinai, Raseinių raj.
- IF — Indogermanische Forschungen, Strassburg, Berlin und Leipzig (nuo 1892 m.).
- KIG — Pirmoji lietuvių kalbos gramatika, Vilnius, 1957.
- KN — (S. J. Telega). Kniga Nobaznistes Krikščioniszkos... antra karta perdrukawota Kiedaynise... 1653.
- Krd — Kirdeikiai, Utenos raj.
- Kret — Kretuony, Svenčionių raj.
- KZ — Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, begründet von A. Kuhn, Göttingen (nuo 1852 m.).
- LKK — Lietuvių kalbotyros klausimai, Vilnius (nuo 1957 m.).
- Ltk — Latakiškė, Ignalinos raj.
- NUt — Naujoji Uta, Prienų raj.
- PK — Polski z Litewskim Katechism Albo Krótkie w jedno mieysce zebranie, wiary y powinności Krześciańskiey... Nakładem Jego Mści Páná Málcherá Pietkiewiczá, Pisarzá ziemskego Wileńskiego. W Wilnie, Drukowal Stánislaw Wierzeyski, Roku 1598.
- Plvn — Palévenė, Kupiškio raj.
- ret. — retai, rečiau vartojama forma.
- Ršk — Rieškuténai, Svenčionių raj.
- SD — Dictionarium trium lingvarum, In usum Studiosae Juventutis, Avctore... Constantino Szyrwid... Quinta editio... Vilnae... M.DCC.XIII.
- SE — Summa Abá Trumpas iszguldimas Ewangeliv... Kiedaynise... 1653.
- SP — Syrwids Punktay sakimu (Punkty kazań). Teil I: 1629. Teil II: 1644... herausgegeben von Dr. Franz Specht. Göttingen 1929.
- St. balt. — Studi baltici, Roma, Instituto per L'Europa Orientale.
- ukr. — ukrainiečių.
- Vln — Enchiridion, Catechismas maszas, dael, paspalitu Plebonu ir Koznadiju... isch Wokischka lieszuwia ant Lietuvischka pilnai ir wiernai pergulditas, per Baltramiejū Wileńtha Plebona Karalauczuie ant Schteindama. Ischspaustas Karalauczui per Jurgi Osterbergera, Metu... MDLXXXIX.

О РАЗВИТИИ ФОРМ ИМПЕРАТИВА

Д. СКУРКАЙТЕ

Резюме

В некоторых говорах Литвы и в старых памятниках письменности употребляются формы императива двух видов: с формантом *-k* и без него. Императив без форманта *-k* распространён в говорах восточных дзуков (Дукштас, Игналина, Швянчёней, Швянчёнис, Твярячюс); в других говорах встречаются только отдельные формы импе-

ратива без *-k*: *imī*, *nešī* (Дусято, Свядасай, Даугайляй), *im* (Сесикай), *klaūsai* (Бридай, Линкува, Панявежис), *imī*, *bēgī* (Крятинга).

Самой древней сохранившейся формой императива является императив типа *duo*. Формы этого типа образуются теперь от глаголов с атематической основой и с основой на *-(i)a*.

Со времен общебалтийской эпохи в систему императива вошли формы оптатива. В настоящее время в литовских говорах императивы глаголов с основой на *-o* и *-i* являются оптативными по происхождению.

З лицо императива теперь выражается формой индикатива единственного числа с частицами *te*, *ta*, *lai*, *lei*, *tegu(l)*, *tagu(l)*, *testa(u)*, *laigu(l)*, *leigu(l)*. Во многих говорах еще сохранились и другие формы З лица императива, образованные с помощью частицы *te*, *tegu(l)*, *lai*, *laigu(l)*, *testa* и др., и формы императива 2 лица без форманта *-k*.

Формы императива 1 лица множественного числа возникли в литовском языке позже, чем формы 2 лица единственного и множественного числа. До их образования (и в настоящее время) в функции императива 1 лица множественного числа использовались формы индикатива настоящего времени 1 лица множественного числа.

Императив с формантом *-k* возник задолго до появления первых письменных памятников. Можно с достоверностью констатировать связь этих образований с формами индикатива будущего времени.